

УДК 378.14

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК ТВОРЧОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Катерина ГУСЕВА (Кіровоград)

У сучасному динамічному світі актуальним є соціальне замовлення на фахівців, здатних до творчої професійної діяльності, підготовлених до самостійного розв'язання проблем державного розвитку. Демократичні процеси в державі вимагають вироблення нових суспільних вимог до освіти. Україна в третьому тисячолітті переживає значні соціально-економічні зрушення, які зумовлюють необхідність суттєвого реформування діяльності усіх соціальних інститутів суспільства і, передусім, системи освіти. Провідним завданням цих інституцій має стати піднесення людини як найвищої цінності суспільного життя, розвиток її інтелекту, потенційних творчих можливостей, формування загальнолюдських і національних морально, духовних цінностей.

В усі періоди розвитку суспільства творча особистість вважалася одним з найголовніших його досягнень. Адаже така творча особистість забезпечує рух до подальшого прогресу. Велику кількість дослідників привертала до себе увагу проблема творчості взагалі і творчої активності зокрема. Творчість вивчалась у загальнофілософському аспекті, психологічному, педагогічному, соціально-психологічному, соціологічному, медичному, антропологічному та багатьох інших.

Безперечною є і потреба сучасного українського суспільства в творчих особистостях в усіх галузях людської діяльності і саме тому проблема створення умов для виявлення і розвитку творчого потенціалу кожної людини є однією з найбільш актуальних у своєму вирішенні. В тому числі зважаючи на те, що навчання у вищому навчальному закладі як проміжна ланка у неперервному процесі освіти посідає центральне місце, така проблема стосується і ВНЗ в процесі фахової підготовки. Використання активних методів та форм навчання набуває подвійного значення: по-перше, творчий стиль діяльності викладачів значно стимулює розумову активність студентів, розвиває в майбутніх учителів якості творчої особистості, поглиблює мотивацію; по-друге, вчителю, який сам пройшов шлях творчого навчання, набагато легше сприйняти та зрозуміти творчий стиль діяльності, успішно реалізувати його в педагогічній праці.

Проблеми підготовки педагогічних кадрів, формування їхнього творчого потенціалу, розвитку важливих творчих здібностей, якостей,

умінь, стилю мислення, діяльності висвітлюються в багатьох фундаментальних дослідженнях. Серед них визначаються певні напрями, що відображають окремі аспекти: вивчення творчої особистості, її потенційних можливостей, здібностей, властивостей, характерних рис (Б.Г. Ананьєв, Д.Б. Богоявленська, М.О. Лазарєв, В.О. Моляко, М.М. Поташник, Н.Ю. Посталюк); дослідження ефективних шляхів і методів професійного становлення вчителя (О.О. Абдулліна, Ю.К. Бабанський, В.І. Загваздинський, І.А. Зязюн, Н.В. Кічук, Н.В. Кузьміна, І.П. Підласий, С.О. Сисоєва.); формування готовності майбутніх учителів до професійної діяльності (І.М. Богданова, Є.П. Голобородько, О.В. Волошенко, Л.П. Кадченко, Л.А. Михайлова, Г.О. Нагорна).

Підходи вчених до визначення сутності, характеру, складових та ролі творчого потенціалу у процесі розвитку творчої особистості є досить неоднозначними, в науці немає єдиної думки щодо якісних і кількісних показників творчого потенціалу. Основною причиною нечіткого визначення поняття і ролі потенціалу в процесі розвитку творчої особистості є, по-перше, його порівняння, а в окремих випадках і повна ідентифікація з поняттям "обдарованість", "талант", "творча особистість" (Д.Б. Богоявленська, В.О. Моляко, С.О. Сисоєва). По-друге, вживання та використання поняття "творчий потенціал особистості" в науковій психологічній і педагогічній літературі є подекуди досить вільним. По-третє, у зміст поняття "творчий потенціал" включають характеристики творчої особистості, творчого мислення, творчих здібностей (П.Ф. Кравчук, О.А. Лук, Н.Ю. Посталюк). Визначення сутності потенціалу ускладнюється й багатоплановою системою взаємозалежних характеристик: активності, волі, мети, стилю діяльності, здібностей, мотивів тощо.

Підготовка майбутніх вчителів образотворчого мистецтва на сучасному етапі освіти не повинна зводиться лише до підготовки вузького-профільного фахівця для викладання уроків образотворчого мистецтва. Підготовка фахівця повинна бути направлена на становлення та розвиток особистості педагога-художника, формування його компетентності, а також в процесі художньо-освітньої діяльності

необхідно створювати умови реалізації особистісного потенціалу, творчого самовираження як способу формування почуття прекрасного, як способу художнього освоєння дійсності і як способу самопізнання. Враховуючи потребу розвитку творчої особистості вчителя образотворчого мистецтва, метою статті є визначення факторів впливу на розвиток творчого потенціалу.

Творчий потенціал учителя образотворчого мистецтва є інтегративним утворенням, сукупністю ув'язаних у систему природних та набутих якостей, що проявляються через здібності, вміння, психічні процеси, способи мислення та діяльності і дозволяють фахівцю нестандартно розв'язувати навчально-виховні завдання, спрямовані на формування творчої особистості вихованців, набуття ними в найбільш ефективний спосіб максимального результату в навчанні. Означена сукупність якостей є результатом природної й соціальної активності, що стимулюється певними умовами і зовнішньо проявляється у праці або доцільній діяльності. Специфіка творчого потенціалу вчителів образотворчого мистецтва полягає в домінації *художньо-образного мислення* як одного зі складових творчого потенціалу особистості вчителя. В процесі підготовки вчителів образотворчого мистецтва необхідно враховувати той факт, що студенти різною мірою схильні до художньої творчості, яка зумовлена схильністю, обдарованістю, геніальністю, що є генетично закладені природою і успадковані від предків, а також і від соціальних факторів якими виступають виховання особистості, суспільний устрій, суспільна свідомість. Тому проблема творчого самовираження в образотворчому мистецтві носить багатоплановий характер і пов'язана як з фундаментальними законами розвитку особистості в онтогенезі, так і з естетичними пріоритетами суспільства, з появою нових форм суспільної свідомості.

Художньо-образне мислення майбутніх учителів образотворчого мистецтва це не тільки самостійна, повноцінна форма пізнання та світосприйняття, але і атрибути їхньої особистісної художньої культури, фахової компетентності у подальшій педагогічній діяльності.

В наукових роботах В.В. Давидова та О.М. Ткаченко визначається, що головним критерієм особистості доцільно вважати наявність у суспільного індивіда творчих можливостей. Людина, що має творчий потенціал розуміється як особистість. В.В. Давидов виділяв серед психологічних рис, які характеризують особистісний рівень розвитку індивіда, потребу індивіда в активному творенні.

Без урахування якостей творчої особистості, зокрема, її світогляду, переконань, потреб, інтересів, нахилів, мотивів діяльності, знань та здібностей з предмету творчості, як зазначав Я.О. Пономарьов, неможливо регулювати її творчість. Важливим фактором організації та керування творчості є своєчасний, цілеспрямований розвиток якостей творчої особистості в процесі її розвитку, в тому числі і в навчальному процесі. Необхідно враховувати той факт, що психічні особливості творчої особистості не є наслідком спонтанного процесу розгортання спадкових програм розвитку, а є результатом формування психіки людини в певних культурних, соціальних й історичних умовах. Здібності, в тому числі і творчі здібності, що сприяють успішному виконанню діяльності постійно розвиваються, не є природженими. Вродженими можуть виступати лише задатки, що сприяють розвитку здібностей. Не зважаючи на те, що в процесі розвитку та формування творчі здібності особистості зазнають всебічного впливу психолого-педагогічних та соціокультурних факторів, цей процес розвитку є організованим, а не спонтанним. Так в багатьох роботах науковців, таких як Л.С. Виготського, І.П. Волкова, В.В. Давидова, С.Д. Рубінштейна та інших, подані певні психолого-педагогічні системи, методи, прийоми цілеспрямованого розвитку творчих здібностей особистості.

В.В. Рибалко зауважує на тому, що існує взаємозв'язок між розвитком і творчістю, який полягає у тому, що створення нового об'єкта звичайно спричиняє розвиток об'єктивного світу, але при цьому і сам суб'єкт творчої діяльності набуває певних перетворень в наслідок чого з'являються нові погляди на дійсність та засоби його вдосконалення, сприйняття світу, емоційне задоволення від зовнішнього та внутрішнього оновлення, що призводить до змін у пізнавальній, творчій мотивації тощо. Таким чином творчість виконує функцію ефективного засобу розвитку особистості, її зміцнення і навіть оздоровлення завдяки її дії на об'єктивний світ дійсності та суб'єктивний світ людини. Тому у контексті розвитку творчої особистості принциповим є розгляд двох взаємопов'язаних форм творчості – внутрішньої та зовнішньої [6, с. 5]. Так в дослідженнях І.Г. Микайлової, що присвячені вивченню специфіки художнього мислення, акцентується увага на його дуальній динамічній природі, що в своєму саморозвитку передбачає формування якісно нового носія художньої ідеї. При цьому формується суб'єкт, що володіє не тільки здібністю до умоглядного та матеріального художнього моделювання, але і потребою у реалізації цієї здібності [4, с. 93].

В процесі навчання необхідно враховувати, що психолого-педагогічне формування творчого мислення безпосередньо залежить від розвитку психічних процесів особистості; із формуванням системи психічних функцій творче мислення розвиває свій процесуальний компонент. Вдосконалення розумового апарату відбувається на основі інтелектуальних задатків, створюються зв'язки мислення з увагою, увагою, сприйняттям, пам'яттю. В результаті включення інтегруючої функції особистості творче мислення переходить на більш високий етап. Творче мислення розвивається відповідно до загальних законів розвитку, воно доповнює, ускладнює, інтегрує вже існуючі психічні зв'язки, формує стійкі зчленування психічних процесів і особистості, зокрема виступає як своєрідна рушійна сила розвитку і може служити основою навчання і виховання.

Соціокультурне середовище та культурні чинники як зовнішні умови, що впливають на розвиток творчого мислення, визначають загальна культурні орієнтації на знання, освіту, етнічні особливості і традиції. Таке середовище в організації процесу навчання забезпечує розвиток загальнокультурної (соціально-особистісної) компетенції студента. Процес навчання у вищому навчальному закладі, як правило, співпадає з періодом становлення ціннісних орієнтацій студентів, їх моральних та професійних якостей, таким чином в процесі навчання формується особистість студента, в тому числі і як суб'єкта творчості. Соціокультурне середовище вищого навчального закладу виступає таким конструктом, який характеризує соціокультурний простір вузу з якісної сторони і розкриває його соціокультурну організацію. В свою чергу творча соціалізація як категорія ціннісної системи за відповідних умов стає культурним явищем, найвищим щаблем суспільної адаптації особи, яка втілюється в художній формі творчої організації вільного часу та у спільній художньо-естетичній діяльності

При умові створення здорового психологічного клімату в процесі навчання можна запобігти нерівномірному розвитку інтелектуальної та емоційної складової професійного розвитку особистості. Недостатність психологічних знань сприяє надмірному психологічному перенавантаженню та виникненню великої кількості стресів, внаслідок чого, ще у період формування професійної самосвідомості, і формується така професійна деформація як синдром емоційного вигорання. Таке вигорання є виробленим особистістю механізм психологічного захисту у формі повного або часткового виключення

емоцій у відповідь на певні психотравмуючі дії. Вигорання не характеризується втратою творчого потенціалу, а емоційне виснаження. Емоційне вигорання – динамічний процес, що розвивається поетапно, у повній відповідності з динамікою розвитку стресу, і включає всі три стадії стресу: фазу напруги, фазу опору та фазу виснаження. Особистість майже повністю виключає емоції зі сфери професійної діяльності. Її майже нічого не хвилює, майже ніщо не викликає емоційного відгуку – ні позитивні обставини, ні негативні. Така емоційна байдужість негативно впливає на процес творчості, призупиняє її розвиток.

Однією з умов розвитку творчих здібностей в навчальному процесі є створення креативного середовища, яке стимулює розвиток всіх структурних компонентів готовності майбутнього вчителя до творчої діяльності. При організації методичної роботи невід'ємним є емоційний фон, який вразі своєї позитивності стимулює у студентів пізнавальні інтереси, інтуїцію, оригінальність, фантазію, ініціативність, працездатність. Таке креативне середовище виступає як засіб гармонізації інтелектуального та емоційного факторів, що виступають в своїй єдності основою нестандартної творчої діяльності. [1, с. 78]. При умові створення креативного середовища в процесі навчання можна уникнути психологічного дискомфорту, досягнути здорових взаємовідносин в колективі, що позитивно впливає на захопленість та творчість суб'єктів навчання.

Також неможливе залишити без уваги і формування мотиваційної сфери майбутнього вчителя образотворчого мистецтва яка формується при адекватній системі стимулювання що впливає на чотири структурні компоненти мотивації такі як задоволення від самої діяльності; значення результату; винагорода; тиск, що примушує діяти. За цими компонентами визначаються внутрішня та зовнішня мотивації які по-різному впливають на навчання. Так, діяльність, що зумовлена внутрішньою мотивацією, може тривати довгий проміжок часу та не залежить від зовнішніх чинників на відмінну від діяльності зумовленої зовнішнім мотивом [3].

Зовнішня мотивація поведінки та діяльності особистості спрямована безпосередньо на одержання винагороди, що зумовлює и ступінь складності при виконанні завдання. В свою чергу внутрішня мотивація особистості визначає вибір складніших завдань, що спрямовані на оволодіння знаннями, саморозвиток, самовиховання і метою не є одержання винагороди. В цілому внутрішня мотивація має позитивний вплив на особистість, її когнітивні

особливості, сприяє прийняттю евристичного рішення при виконанні дій, засвоєнню теоретичного матеріалу, успішності, підвищує повагу та самоповагу. Зазначимо, що мотивація професійної діяльності є складовою частинною мотивації особистості. Основою самоактуалізації людини, розвитку її творчого потенціалу є співвідношення мотивації досягнення із мотивацією професійної діяльності [7, с. 146].

Як видно з представленого списку факторів, що впливають на формування творчого мислення в навчанні, процес творчого мислення визначаються безліччю різних умов. Однак особливо важливо те, що детермінація розвитку творчого мислення відбувається не тільки за рахунок підсумовування цих умов або їх вибірковості, але і за рахунок їх взаємообумовленості. Тому по відношенню до творчого мислення правомірно говорити про класичні схеми педагогічної детермінації, доведених у культурно-історичній теорії.

При будь-якому підході до визначення первинності або вторинності внутрішніх факторів по відношенню до зовнішніх зберігається двосторонній характер зв'язків між ними. Зовнішні, педагогічні умови виступають в якості стимулів розвитку внутрішніх, психологічних умов, які, в свою чергу, починають визначати зовнішні умови, так би мовити «створювати» і «будувати» їх.

В процесі онтогенезу та переходу до більш зрілих форм когнітивного і особистісного розвитку здатність визначати зовнішні чинники набирає сили, також зменшується залежність від випадкових і тимчасових зовнішніх факторів. Таким чином, фактори, під впливом яких творче мислення розвивається в онтогенезі, складні і різноманітні. Деякі з них не підлягають ні контролю, ні вимірюванню. Можна зазначити, що в цілому творче мислення розвивається за рахунок циклічної взаємодетермінації факторів в структурі особистості, когнітивних процесів і соціальної ситуації навчального процесу. В результаті таких складних процесів виникають специфічні риси, притаманні творчому мисленню студентів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Волощук І. Креативне середовище як фактор формування готовності вчителя до інноваційної діяльності / І. Волощук // Наукові записки КДПУ. Серія: Педагогічні науки / ред. кол.: В.В. Радул [та ін.]. – Кіровоград: КДПУ, 2012. – Вип. 107, ч. 1 – С. 77–81.
2. Дичківська І.М. Основи педагогічної інноватики: Навчальний посібник / І.М. Дичківська. – Рівне: Зелент, 2001. – 220 с.
3. Зазюн І.А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти / І.А. Зазюн // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: [монографія]. – К.: Видавництво «Віпол», 2000 – С. 11–54.
4. Михайлова І.Г. Динамика воспроизводства художественного мышления и продуцируемой им творческой ментальной активности / И.Г. Михайлова // Мир психологи: научн.-метод. журнал / ред. кол.: Д.И. Фельдштейн [та ін.]. – М.: Московский психолого-социальный университет, 2014. – №1 – С. 92–104.
5. Носков В.И. Технология формирования творческой самостоятельности личности студента / В.И. Носков, Е.М. Левченко // Практична психологія та соціальна робота – К.: Видавництво «Соцпс-Прес», 2011. – №3. – С. 1–7.
6. Рибалко В.В. Психологічна характеристика творчості, творчої особистості та сутність особистісного підходу до вивчення і розвитку творчого потенціалу в наукових працях К.А. Тимірязєва, П.К. Енгельмейєра, Я.О. Пономарьова, І.М. Семенова, В.В. Давидова й К.К. Платонова / В.В. Рибалко // Практична психологія та соціальна робота – К.: Видавництво «Соцпс-Прес», 2011. – №3. – С. 1–7.
7. Стрітьєвич Т.М. Критерії та етапи розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів образотворчого мистецтва / Т.М. Стрітьєвич // Естетика та етика педагогічної дії – 2013. – №5 – С. 143–154.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Гусєва Катерина Василівна – аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту (викладач кафедри хореографічних дисциплін, образотворчого мистецтва та дизайну).

Коло наукових інтересів: психологічні, соціокультурні механізми створення художнього образу; творчість та художня творчість.